

בראשית כה

כח וַיֹּאֲהֵב יִצְחָק אֶת עֵשָׂו כִּי צִיד בְּפִיו

וַרְבֵּקָה אֶהְבֵּת אֶת יַעֲקֹב.

1. מה פירוש "כי ציד בפיו" – בפיו של מי, של יצחק או של עשיו?
2. כיצד ייתכן שמסיבה חיצונית כביכול יצחק אוהב את עשיו הרשע ומעדיפו על פני יעקב? היעלה על הדעת ש"ציד בפיו" עדיף מכל מעלותיו הסגוליות והמפוארות של יעקב אבינו?
3. מדוע מתוארת אהבת יצחק לעשיו בצורת עתיד – "וויאהב"¹, ואילו אהבת רבקה ליעקב בלשון הווה – "אהבת"??
4. מדוע אהבת יצחק לעשיו נתמכת בסיבה, ואילו אהבת רבקה ליעקב מתוארת בלא ציון סיבה?

פתח דבר

יצחק אבינו מעדיף את עשיו פרא האדם על פני יעקב, הצדיק והעניו, הממית עצמו באוהלה של תורה! הלוא דבר הוא! הפלא ופלא!

פשוט וברור שההבדל בין הבנים היה גלוי וידוע להוריהם, הרי הוא אינו דק ועדין. וכי יעלה על הדעת שההבדל הבולט ביניהם נסתר מעיני יצחק? מה גם שיחסו המיוחד של האב לבנו היה טרם "כי זקן יצחק ותכהין עיניו מראת"²! בשלב זה של חייו יצחק היה בוודאי במלוא כוחותיו. על כן ברור שאהבתו לעשיו לא נבעה חלילה מקהות חושים.

כאשר אנו עוסקים באבות האומה, בענקים שבהם נוצקים יסודותיהם של עם ישראל, ובמיוחד ביצחק אבינו שכולו 'נפעל' אלוקי, לא ייתכנו מציאויות הרות-גורל שבטעות יסודן. לפיכך יש לעמול כדי להבין מה הייתה מחשבתו החיובית ה'לכתחילתי' והעליונה של יצחק שלאורה התנהל בעניין זה.

הרב קוק קובע כי:

"אי אפשר כלל שלא תהיה בזה תכלית עקרית מצד השגחתו יתברך"³.

הבסיס להבנת אירועי פרשתנו הוא שאהבת יצחק לעשיו הייתה מפוכחת ושקולה; אהבה שביטאה את מדרגתו הייחודית של יצחק, שתפיסותיו ומחשבותיו אינן משועבדות כלל למציאות החיצונית. מבטו ניזון אך ורק מן הרובד הפנימי, האמיתי והמוחלט, וממנו נגזר יחסו למציאות.

יצחק ורבקה אהבו את בניהם משום שאהבו את ד' וטובו ורצו שהאמת האלוקית תאיר את העולם כולו. אולם כל אחד מהם זיהה את הבסיס להופעת חיים שלמים בן אחר.

אהבת יצחק לעשיו לא הייתה פשוטה וטבעית כלל וכלל. נטיותיו הגסות של עשיו היו ודאי מנוגדות לחלוטין לטבעו המוסרי, האצילי והנעלה של יצחק אבינו. אהבתו אליו נבעה מברור

¹ . ולא יוצחק אהב את עשוי.

² . בראשית כז א.

³ . מדבר שור (הדרוש התשעה ועשרים) עמ' רסה.

עמוק של אופי עשיו. יצחק ראה באישיותו תכונות מיוחדות הראויות לאהבה, תכונות הנדרשות למהלך תיקון העולם ולכן חשב שהסגולה טמונה בו. אהבתו הייתה תוצאה של בירור שכלי מדוקדק ולכן התורה מנמקת אותה – "ויאהב יצחק את עשו כי ציד בפיו". לעומת זאת, אהבת רבקה ליעקב הייתה פשוטה וטבעית: שלמותו המוסרית הופיעה בגלוי בכלל אישיותו.

"את הבכר... יכיר לתת לו פי שנים"

בטרם נברר את מובנה העמוק של אהבת יצחק לעשיו, כפי שהיא עולה מפשטי המקראות, נעלה שתי נקודות שישמשו קריאת כיוון בהבנת הסוגיה. הנקודה הראשונה: גם לאברהם אבינו הייתה מחשבה שאולי הסגולה הישראלית טמונה בבנו הבכור ישמעאל, ושהוא ימשיך אותו.

"וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אֶל הָאֱלֹהִים: לֹא יִשְׁמַעְאֵל יְחִיָּה לְפָנָיִךְ"⁴.

בשעה שד' ציווה את אברהם על ברית המילה והודיעו כי יולד לו בן משרה, אברהם ביקש שישמעאל יחיה לפניו, דהיינו יורה לעולם את דרכי ד' וממנו יצא הגוי הגדולי שבו יתברכו כל משפחות האדמה⁵. אולם הקב"ה שלל מייד וחד-משמעית רעיון זה:

"וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים:

אַבְל שָׂרָה אֲשֶׁתְּךָ יִלְדָת לְךָ בֶן וְקָרָאתָ אֶת שְׁמוֹ יִצְחָק וְהִקְמַתִּי אֶת בְּרִיתִי אִתּוֹ לְבְרִית עוֹלָם לְזָרְעוֹ אַחֲרָיו"⁶.

קביעה אלוקית זו חוזרת שוב ושוב בחיי אברהם: "ואת בריתי אקים את יצחק"⁷ וכן "כי ביצחק יקרא לך זרע"⁸ ובשום פנים ואופן לא בישמעאל!

לא כך הם פני הדברים אצל יצחק אבינו, הוא לא קיבל שום הכוונה אלוקית מעין זו. לא מצאנו שהקב"ה נגלה אליו והודיעו: 'כי ביעקב יקרא לך זרע' או: 'והקמתי את בריתי את יעקב לברית עולם'. ריבונו של עולם בעצמו פתח פתח לאפשרות שיצחק הלך בה. עובדה זו רק מגדילה את קושייתנו: כיצד ייתכן מהלך אלוקי, אמיתי, המכוון למחשבה שהאומה הישראלית תצמח מעשיו?

הנקודה השנייה: הרב קוק מפנה את תשומת הלב לחוק האלוקי המופיע בתורה בנוגע לירושת הבן הבכור:

"כִּי תִהְיֶינָה לְאִישׁ שְׁתֵּי נָשִׁים הָאֶחָת אֶהְיֶיבָה וְהָאֶחָת שְׁנוֹאָה

⁴ בראשית יז יח.

⁵ מדרש אגדה (בובר) בראשית לך לך יז יח.

⁶ בראשית שם יט.

⁷ שם שם כא.

⁸ שם כא יב.

וְיִלְדוּ לֹא בָּנִים... וְהָיָה הַבֵּן הַבְּכֹר לְשִׁנְיָאָה.
וְהָיָה בְּיוֹם הַנְּחִילֹתָ אֶת בְּנֵי אֶת אֲשֶׁר יִהְיֶה לוֹ
לֹא יוּכַל לְבַכֵּר אֶת בֶּן הָאֱהוּבָה עַל פְּנֵי בֶן הַשְּׁנוּאָה הַבְּכֹר.
כִּי אֶת הַבְּכֹר בֶּן הַשְּׁנוּאָה יִבִּיר לְתֵת לוֹ פִּי שְׁנַיִם
בְּכֹל אֲשֶׁר יִמְצָא לוֹ כִּי הוּא רֵאשִׁית אֲנֹנוּ לוֹ מִשְׁפַּט הַבְּכֹרָה⁹.

בענייני ירושה התורה מעדיפה את הבכור העדפה מוחלטת. גם אם הבכור בן השנואה הוא רשע, אין רשות לאב לבכר את בנה הצדיק של האהובה. חז"ל אומרים: "לא תיהוי בי עבורי אחסנתא ואפילו מברא בישא לברא טבא"¹⁰, כלומר: אל תהיה במקום שבו מעבירים את הירושה בניגוד לחוק התורה, אפילו כאשר מעדיפים בן צדיק על פני אחיו הרשע. אף על פי שהדעת נותנת להעדיף את הבן הצדיק בירושה כיוון ש"יקדש שם השם יתברך וירומם קרן תורה ויראה"¹¹ – יעשה בה צדקות בוודאי, ואילו הבכור הרשע "בעשרו יעקור גבולות עולם ויעשה לו קרנים לרוצץ דלים ולהוריד אמת ארצה"¹², יש לתורה שיקולים הנעלים מדעת בן אנוש.

"איסור העברת הנחלה, דווקא בחוסר ההגיון והצדק שבו לכאורה,

משריש בנו את הדעה הישרה,

שהשגתנו השכלית והבנתנו המוסרית, מוגבלות ומצומצמות הן

לעומת ההגיון העליון, החתום, שבחוק האלוקי, שאנו מכניעים דעתנו בפניו"¹³.

לא זו בלבד שההגיון האלוקי העליון אינו פוסל על הסף את הבן הרשע, אלא אדרבה הוא מבכר על פני הצדיק. ההגיון זה בונה בנו ענווה כלפי החוק האלוקי ומרומם אותנו להכיר בקיומו של יסוד חיובי, נסתר, העשוי להימצא אף בבן רשע. הנוכל לשער אילו זרעים חיוביים טמונים בו העשויים להתגלות בחייו או בחיי זרעו, בדור מן הדורות? "דילמא נפקא מיניה זרעא מעליא [שמא יצא ממנו זרע מעולה]"¹⁴. הקב"ה צופה הדורות מראש ויודע כל הנסתרות – לפנינו נגלו כל חשבונות העולם, "כי משפטי ד' גבהו מדרך האדם על כן המשפט רק לאלהים הוא"¹⁵.

כאמור, יצחק אבינו הוא 'נפעל' אלוקי ולכן בכורתו של עשיו מאפשרת לו להיפתח למחשבה שיש מהלך אלוקי עליון המעדיף את עשיו, הגם שבגלוי ההעדפה אינה מובנת ואף סותרת את ההגיון הפשוט. בכורת עשיו היא קביעה אלוקית המכוונת את יצחק לחשוב שבמקום שאין העין שוזפת טמון "זרעא מעליא".

יתר על כן, הרב קוק מבאר:

⁹ דברים כא טו-יז.

¹⁰ בבא בתרא קלג ע"ב.

¹¹ מדבר שור עמ' רסו.

¹² שם.

¹³ הרב צבי ישראל טאו, לאמונת עתנו ד', ירושלים תשס"א עמ' נז.

¹⁴ רשב"ם על דברי הגמרא המובאים לעיל בבבא בתרא קלג ע"ב.

¹⁵ מדבר שור שם.

”והנה יצחק לא ידע אם כבר נשלמה הסגולה הכללית

[הכישרון של קרבת אלוקים] לצאת לאור [להופיע בגלוי]

אם כן נשלמו כבר מעשי ההכנות בהוצאת הסגולה

של כללות האומה המיוחדת לשם ד’

או עדיין הדבר צריך ללכת דרך הסתר והעלם ליתן טהור מטמא”¹⁶.

רבי יהודה הלוי מבאר בספר הכוזרי¹⁷ מדוע התורה טורחת לתעד את כל הדורות מאדם הראשון עד אברהם אבינו. באדם הראשון הייתה הסגולה ובדורות שאחריו עברה דרך נפשות רבות: שת, נח, אברהם ויצחק והיא הלכה והשתכללה עד שהופיעה בשלמותה בבית יעקב אשר כל בניו היו צדיקים. אך עד אז הסגולה עברה גם דרך אנשים רשעים שהיו 'שנואי אלוה' כגון תרח אבי אברהם. הרב קוק מסביר שלא במקרה עברה הסגולה גם דרכם. מכוחם התחמשה הסגולה הפנימית בכוחות חיצוניים ואף במידות רעות שישמשו אותה במהלך תיקונו של עולם. משל למה הדבר דומה?

נשמת האדם הולכת ומתפתחת בתקופות השונות העוברות עליו בחייו: בהיותו עובר במעי אימו, בינקותו, בילדותו ובנערותו. תקופות אלו מציידות אותה בכלים נפשיים ומעשיים שיִדרשו לו לאדם עת יגיע לבגרותו, ויסייעו לו בעתיד לממש את הצד האידיאלי של חייו. הקשר שנוצר עם אימו מפתח את עולמו הרגשי, היחסים עם אביו בונים בו את התביעה המוסרית של החיים, חבריו ומשחקיו מפתחים בו את הצד החברתי והשכלי וכן הלאה. כך גם 'הענין האלוקי' העובר במהלכי ההיסטוריה דרך נפשות רבות מאז אדם הראשון.

”עד יעקב הלכה הסגולה עדיין עלומה ומכוסה בחושך,

מעורבת בתוך הרע. על כן עוד רחל נתונה בבית לבן וכן לאה והאמהות

עד שנבחר יעקב לגמרי ויצאה הסגולה בתור בחירה גמורה

שאינ אחריה העלם כללי כלל”¹⁸,

וכולם ידעו כי בני יעקב כולם הם "זרע בך ד"י"¹⁹.

העובדה שעשוי היה בכור כיוונה את יצחק אבינו לחשוב שהסגולה טמונה בו ובבוא הזמן תתגלה בזרעו. מכאן ניגש להתבונן בפסוקים עצמם כדי להבין מה ראה יצחק בעשוי שאישש אצלו הבנה זו.

¹⁶. שם עמ' רסז.

¹⁷. מאמר ראשון פסקה צה.

¹⁸. שם עמ' רסז.

¹⁹. ישעיהו סא ט.

”כי ציד בפיו”

כאשר התורה מנמקת את אהבת יצחק לעשיו היא אינה חוזרת על המילים מהפסוק הקודם: 'כי איש יודע ציד הוא'. מילים אלו מלמדות על שייכותו הנפשית של עשיו לתחום הצייד אך אינן מבטאות ערך חיובי כלשהו. ידיעת הצייד עשויה להיות הרפתקנות אכזרית-נהנתנית של רשע גרידא. לעומת זאת, הביטוי "כי ציד בפיו" מתפרש בשני אופנים המבטאים **יסוד ערכי** שמצא יצחק בְּצִידוֹ של עשיו:

א. הצייד – בפיו של יצחק:

יצחק אבינו אהב את עשיו כי הביא לו ציד למאכלו. עשיו נהג לענג את אביו בבשר טוב ובמשקה²⁰. אולם חלילה לחשוב שיצחק אהב את עשיו אהבה תועלתנית, מצד התענוגותו הגשמית על מטעמיו. אומרים חז"ל:

”כי ציד בפיו – חוס ושלום למאן דחשדיה ליצחק אבינו דהוה רחים ליה לעשו משום מיכלא [חוס ושלום למי שחושד ביצחק אבינו שהיה אוהב את עשיו בגלל המאכל], אלא שצפה ברוח הקודש שעתיד לצאת ממנו עובדיה [הנביא] שהחביא מנביאי ד' מאה איש חמשים חמשים איש במערה וכלכלם לחם ומים”²¹.

מבטו של יצחק על עשיו התמקד בגרעין החיים החיובי העתיד לצאת ממנו. אומנם יצחק ידע היטב מיהו עשיו וכמה רשע היה, ואף על פי כן מצא בו יסוד מוסרי גדול עד מאוד: הוא מכבד את אביו! כיבוד האב שלו לא היה דבר של מה בכך.

”אמר רבן שמעון בן גמליאל:

לא כיבד בריה את אבותיו כמו אני [שכיבדתי] את אבותי ומצאתי [בכל זאת] שכיבד עשו לאביו יותר ממני”²².

במה היה עשיו מכבד את אביו יותר משכיבד רבן שמעון בן גמליאל את אבותיו?

”בשעה שהיה משמש את אביו לא היה משמשו אלא בבגדי מלכות.

אמר [עשיו]: אין כבודו של אבא להיות משמשו אלא בבגדי מלכות”²³.

²⁰. בראשית רבה סג י.

²¹. מדרש הגדול לבראשית כה כח.

²². דברים רבה א טו.

²³. בראשית רבה סה טז.

הנטייה הטבעית לכבוד הורים התגלתה אצל עשוי בעוצמה אדירה. כבודו לאבא היה גדול כל כך אף יותר משהופיע ביעקב האיש התם. מצוות כיבוד אב ואם היא מצווה בעלת חשיבות רבה במיוחד :

”תנו רבנן: נאמר ‘כבוד את אביך ואת אמך’ ונאמר ‘כבוד את ד’ מהונך’

השואה הכתוב כבוד אב ואם לכבוד המקום”²⁴.

מצוות כיבוד אב ואם חשובה כל כך היות שהיא בונה בנפש האדם תכונה המכשירה אותו ליחס נכון כלפי הקב"ה. אדם הזהיר בכבוד הוריו מביע את ההכרה שהוא אינו עומד בזכות עצמו, אלא בזכות הוריו שהולידוהו, והוא מרגיש חייב להם ומודה על כל הטוב אשר גמלו עימו ולכן הוא מלא ענווה כלפיהם. לפיכך מצוות כיבוד אב ואם בונה באדם את המסוגלות להבין שהעולם כולו יונק את חיותו ממקור עליון ונשגב ולהתבטל מפניו²⁵.

נטיית הנפש הטבעית והבריאה המתגלה בעשוי קודמת לכל האידיאלים המוסריים העומדים ברומו של עולם והיא היסוד הנפשי לקריאה בשם ד'. שמא נטייה נפשית זו – חושב יצחק – היא התנוצצות הסגולה באישיותו של עשוי הרשע, שעוד תלך ותשתכלל במהלך הדורות עד שתופיע בהארתה השלמה?

כמו כן, בכיבוד האב שעשוי מקיים יש מעלה נוספת. אביו אינו אבא רגיל אלא 'צדיק יסוד עולם' הנושא בקרבו את שם ד' ונשמת ההוויה מרוכזת באישיותו. הכבוד הרב שרוחש עשוי לאביו משקף הכרה תת-מודעת שיצחק אביו ועולמו הרוחני הם מרכז החיים ותקוותם.

ב. הצידי – בפיו של עשוי:

יצחק אהב את עשוי משום שהיה בקי במלאכת הצידי המחייבת גם תכונה של רמאות²⁶. האם יעלה על הדעת שיצחק אבינו אהב את עשוי בגלל נטייה נפשית שלילית כל כך?
הרב טאו מבאר :

”אהבתו לעשו... לא היתה אהבה לרשעתו ולפרחחותו, חלילה,

אלא אהבה הנובעת מדעה עמוקה ומאהבת ד',

אהבת הטוב האלוקי העתיד לצאת אל הפועל,

מכל אותן התכונות כשיעלו מטומאתן וישמשו בטהרה

לנצחון ישראל על אויביהם, אויבי ד'”²⁷.

²⁴ קידושין ל ע"ב.

²⁵ עיין רמב"ן שמות כ יא ד"ה "כבוד את אביך". ועיין הרב משה בלייכר, ורב שלום בניך, חברון תשס"ט עמ' 56.

²⁶ חזקוני לפסוק כז: "איש יודע ציד – אומנותו ברמאות, שאין צידת חיה ועוף בלא רמיה". עיין גם בראב"ע על הפסוק.

²⁷ לאמונת עתנו ד' עמ' סה.

”עם כל צדקותו העליונה והמופלאה,
ידע יצחק והכיר היטב את הטומאה והרשע שבעולם.
כל חייו מוקף היה בעובדי אלילים מושחתים ומכוערים
ולא עוד אלא שטומאה זו אף בביתו פנימה היתה, בדמות עשו, שורשו של עמלק.
ברור היה לו [ליצחק] שהאומה הישראלית מוכרחת תהיה להשתמש בחרב,
כדי לכבוש ולהכניע את הרשעה המעכבת הופעת האורה בעולם.
ובהתבוננו בשני הבנים – במידותיהם, במעשיהם, בשאיפותיהם, ובכל דרכיהם
שמילדותם ועד בגרותם, ראה ז’הנה יעקב בהיותו יושב אוהלים
ודבק תמיד במדת האמת והחסד’ – באצילות ועדינות של ‘בחור ישיבה’,
’הנה אין בסגולתו לחגור חרב ולהשתמש במדת האכזריות והנצחון במקום הדרוש’
לשכב במארבים, לנצח דיוויזיות, לתכנן ולנהל תכסיסי מלחמה
שיוכלו לנצח את כל העוצמה האדירה, השכל, היוזמה והמרץ הבלתי נלאה
שאצל הרשעה... והלא הסגולה תזדקק לכל אותם הכוחות האדירים שאצל עשו,
כהכנה למלחמות העומדות לפניו בדרכה ההיסטורית!
מחשבה זו היא שהכריעה לטובת אהבת עשו ונתינת הברכות לו...
זאם כי יעקב טוב מאד הוא כשהוא לעצמו,
ראינו כבר הרבה צדיקים שמהם לא יצאו סגולות כלליות’
כתונך, איוב ורבים דוגמתם במהלך הדורות, שגדולה אמנם מעלתם האישית,
כחסידי אומות העולם, אך לא הם עיקר המכוון האלוקי,
לא מהם יצמח תיקון העולם כולו, שהרי אין הסגולה הישראלית עוברת דרכם
זכיון שראה שזה הכח של ההתגברות והנצחון חסר ליעקב לגמרי...
על כן ז’יאהב יצחק את עשו כי ציד בפיו’ – המורה על תכונתו
להתגבר על החיות הטורפות ולהכניען,
וכח זה יטב מאד להשתמש בו עם בני האדם הדומים להן”²⁸.

יצחק אבינו מעריך את תכונת הרמאות של עשיו מצד נחיצותה במהלך תיקונו של עולם : אז היא יוצאת מטומאתה ומשמשת בטהרה להכנעת הרשעה. יצחק אינו מוצא כישרון הכרחי זה ביעקב.

²⁸. שם עמ' סג.

הוא חושב שהסגולה המסותרת עדיין זקוקה להתחמש בנטייתו המיוחדת של עשוי, ובכך תוסיף להתכונן להופעתה הגלויה.

”על כן כתוב בתורה אצל אהבת יצחק את עשו זיאהב’
שמשמש גם כן לשון עתיד, לולא היפך הוי”ו שמהפכו מעתיד לעבר,
וגבי אהבת רבקה אהבת את יעקב, לשון הווה.
כי אהבת יצחק לעשו לא באה כי אם שחשב שממנו עתידה לצאת סגולה,
על כן ראוי לאהוב אותו מצד הצפון בו...
אבל רבקה שהכירה וידעה מדבר ד’ שהסגולה כבר נבררה בכללותה
ואין צריך עוד הסתר ובירור אחריה בכללה,
על כן אהבת את יעקב מצד עצמו וענינו ההווה”²⁹.

²⁹. מדבר שור עמי רסח.

